

ВІДГУК

офіційного опонента **Білавич Галини Василівни** на дисертаційну роботу **Новосельської Надії Тадеївни «Виховна спрямованість навчальних комплектів з читання для початкової школи (80-ті роки XX – початок XXI століття)»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Сьогодні українська школа перебуває в пошуку ефективних форм та методів навчання і виховання. У розвитку початкової школи відбуваються докорінні зміни, пов'язані із розбудовою національної освіти, реалізацією Концепції Нової української школи, яка спрямовує на формування в молодших школярів загальнолюдських цінностей, предметних компетентностей, життєвих і соціальних навичок, актуалізує необхідність володіння учнями способами навчальної діяльності, формування у них самостійності, відповідальності, активної громадянської позиції, організації наскрізного процесу виховання, навчання через діяльність тощо.

Успішному розв'язанню цих завдань слугуватиме використання виховного потенціалу змісту навчальних комплектів з читання для початкової школи.

З означених позицій актуальність виконаної дисертаційної роботи Новосельської Надії Тадеївни «Виховна спрямованість навчальних комплектів з читання для початкової школи (80-ті роки XX – початок XXI століття)» не викликає сумніву.

Її наукова та практична значущість зумовлюється потребою розв'язання низки суперечностей, які склалися у вітчизняній теорії і практиці, зокрема, між потребою реалізації особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів в освітньому процесі та реальним формуванням змісту навчальних комплектів з читання; між, з одного боку, багатоаспектністю діяльності вчителя та, з іншого боку, недостатнім використанням навчальних комплектів з читання для початкової школи задля здійснення всебічного виховання

молодших школярів.

Тема виконаного дисертаційного дослідження входить до тематичного напрямку досліджень Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0113U001233).

Структура рецензованого дисертаційного дослідження загалом логічна. Науковий апарат дисертації сформульований грамотно.

Систематизовані й викладені в дисертаційному дослідженні Н.Т. Новосельської фактографічний матеріал і теоретичні висновки мають практичне значення, яке, насамперед, полягає у творчому використанні основних положень і висновків дисертаційної роботи в навчально-виховному процесі початкової школи. На позитивну оцінку заслуговує розроблені і впроваджені в практику підготовки майбутніх учителів початкових класів авторська програма «Навчальні комплекти з читання для початкової школи України», навчально-методичний посібник «Навчальні комплекти як джерело морального виховання учнів молодшого шкільного віку».

У процесі роботи здобувачкою вивчено та проаналізовано значний масив літературних джерел, навчальні комплекти з читання, що уможливило авторці дисертаційного дослідження розкрити виховний потенціал і спрямованість змісту підручників для читання як основи навчального комплекту для початкової школи, сформулювати авторське визначення поняття «виховна спрямованість навчальних комплектів» як системи органічно поєднаних між собою складників напрямів виховання (духовно-морального, національно-патріотичного, екологічного, естетичного тощо), які сприяють формуванню особистості молодшого школяра.

Н. Т. Новосельська розробила періодизацію творення навчальних комплектів з читання у визначених хронологічних межах, в основу якої покладено обґрунтовані критерії (зміна підходів до освітнього процесу; законодавчо-нормативна база; психолого-педагогічні дослідження та соціально-економічні чинники); проаналізувала законодавчо-нормативну основу

формування й оновлення змісту початкової освіти з читання та виявила можливості цього навчального предмета у вихованні молодших школярів; схарактеризувала морально-етичні та національні цінності, закладені у змісті навчальних комплектів з читання; висвітлила ціннісне ставлення до природи у змісті навчальних комплектів з читання для молодших школярів у досліджуваний період.

Схвалення заслуговують і уточнення сутності базових понять дослідження: «навчальні комплекти», «навчально-методичні комплекти»; «навчально-методичні комплекси» тощо. Таким чином здобувачка зробила внесок в історіографію підручникотворення, окреслила шляхи використання змісту навчальних комплектів з читання у вихованні молодших школярів в освітній теорії та практиці.

Окрім цього, до найвагоміших здобутків дисертантки відносимо те, що вона на основі всебічного аналізу наукової літератури проаналізувала стан дослідженості проблеми, розкрила можливості НКт з читання у вихованні особистості молодшого школяра, схарактеризувала морально-етичні й національні цінності, любов до рідної мови, ціннісне ставлення до природи, які закладені у змісті НКт з читання для молодших школярів.

Н.Т. Новосельська переконливо довела, що формування морально-етичних цінностей молодших школярів буде продуктивнішим за умов: визнання пріоритетної ролі виховної мети у процесі роботи над твором; забезпечення проблемного підходу, що полягає у моделюванні таких ситуацій, які стимулюватимуть учнів до висловлювання власних суджень про поведінку, вчинки, помисли персонажів; зосередження уваги на морально-етичних проблемах творів шляхом їх вдалого добору, а також накладання цих ідеалів на виховання сучасних школярів; визначення ролі цінностей та їх антиподів у системі морально-етичних настанов нашого часу; організації взаємодії на основі діалогу й співпраці у процесі спільної роботи, що ґрунтуватимуться на принципах гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки.

Особливу цінність у дисертаційній роботі становить другий розділ «Виховний потенціал навчальних комплектів з читання для початкової школи

(1984–2017 pp.)», у якому за допомогою доцільно дібраного методичного інструментарію, зокрема конкретно-пошукового (зادля здійснення теоретичного аналізу, синтезу, систематизації навчальної літератури), логіко-історичного аналізу (для опрацювання науково-педагогічної літератури, підручників, посібників з читання тощо), діахронного і синхронного (для обґрунтування періодизації підручникотворення та дослідження особливостей відображення у навчальних комплектах ціннісних орієнтирів і динаміки їх змін у межах кожного виокремленого періоду) та ін. не тільки цілісно вивчено досліджувану проблему, а й виявлено умови для ефективного використання виховного потенціалу навчальних комплектів з читання для початкової школи в освітній практиці.

Авторка, зокрема, виокремлює добу відновлення незалежності України (початок 90-х рр. ХХ ст.), яка спричинила справжній бум у практиці підручникотворення. Цікавими знахідками для сьогодення є підручники з читання, наповнені українознавчим змістом. Так, 1992 року з'являється авторський письменницький тандем Галини Кирпи й Дмитра Чередниченка, які під спільним псевдонімом Оксана Верес видають перші підручники з читання, за змістом і духом українські, які започаткували подолання голоду на навчальну книгу з добірним українським змістовим наповненням.

Слідом за дисертанткою вважаємо, що їхні видання «Ластівка» для 2 класу, «Біла хата» для 3 класу, «Писанка» для 4 класу, літня читанка для початкової школи «Зелена неділя», підручник для першого класу «Материнка» Д. Чередниченка, «Буквар» М. Чорної і Д. Грабаря та ін., у яких практично всі художні твори, ілюстрації, предметні та сюжетні зображення присвячені національній ідеї та історичному минулому українського народу, повинні стати новим орієнтиром у творенні НКт з літературного читання для сьогодення.

На увагу заслуговують виокремлені Н.Т. Новосельською варіативні підручники, укладені авторським колективом учителів із м. Яворова Львівської обл. (С. Коструби, Н. Івасьо, О. Жовнір: «Золоте джерельце» для 2 (1) класу (2000), «Чарівний струмок» для 3 (2) класу (2000) та ін.), які уміщують те коло

читання, яке активізує вияв громадянських почуттів щодо збереження вірності Батьківщині, гордості за історичне минуле.

Акцентування здобувачки на тих чи інших НКт, конкретних підручниках, розділах, навіть творах ґрунтується не тільки на результатах об'єктивного наукового аналізу, а й практичному досвіді використання цієї навчальної продукції під час викладання предметів мовно-літературного циклу, оскільки Надія Тадеївна 10 років працювала вчителем початкових класів і мала змогу як творчий педагог здійснити найкращий моніторинг навчальної літератури для молодших школярів з читання, зокрема й варіативних підручників. Власне таке підкріплення наукового аналізу практичним досвідом дисертантки забезпечило результативність проведеного дослідження.

Аналізована дисертаційна робота становить також реальний внесок у розвиток українського підручникотворення: автор реконструює теорію і практику створення НКт з читання у визначеному хронологічному проміжку. Додатки Е, Ж увиразнюють багатство і різноманіття підруничкового фонду з читання. Н. Т. Новосельська актуалізувала понад 100 підручників. На нашу думку, про це варто було зазначити в новизні дисертаційного дослідження.

Як засвідчує текст дисертації, робота відзначається глибиною і обґрунтованістю положень. Реалізуючи завдання дослідження, здобувачка будує свої наукові міркування на фундаменті теорії наукового пізнання з її вимогами об'єктивності, доказовості; положенні про діалектичний зв'язок і взаємозумовленість явищ у суспільстві та необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах, зв'язку історії з освітніми проблемами сучасності; доцільності творчого використання в сучасних умовах теоретичних здобутків і позитивного історико-педагогічного досвіду.

Послідовний і логічний підхід автора до розв'язання висунених у роботі завдань знайшов концептуальне відображення у сформульованих висновках.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дозволяє стверджувати, що воно є результатом тривалої копіткої роботи, відзначається високим рівнем науково-методологічних узагальнень та відображає належну фахову підготовку Надії Тадеївни Новосельської. Основні результати дослідження оприлюднено

на 15 наукових конференціях різного рівня, а також відображено в 15 одноосібних публікаціях, із них 8 статей у фахових науково-педагогічних виданнях України, 3 – у зарубіжних виданнях, 3 – у матеріалах конференцій, 1 навчально-методичний посібник. Сформульовані положення та висновки впроваджено у навчально-освітній процес вісьмох навчальних закладів середньої ланки освіти та вищої школи.

При написанні роботи було використано 374 найменування джерел та літератури, здійснено їх систематизацію та аналіз. Сформована авторкою джерельна база засвідчує значну інформативність наукової розвідки та є одним із провідних показників її валідності.

Структура рецензованого дисертаційного дослідження загалом логічна. Науковий апарат дисертації сформульований грамотно.

Отже, обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність забезпечені застосуванням комплексу взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціальних методів, які доповнюють і коригують один одного, відповідають меті та завданням дослідження; достатньо широкою географією публікацій; участю здобувача в конференціях різного рівня, а також чіткими теоретико-методологічними позиціями авторки, використанням широкої автентичної джерельної бази, опорою на принцип об'єктивності, застосуванням методів наукового пізнання, адекватних меті та завданням дослідження, науковим підходом до аналізу педагогічних явищ і фактів.

Також вважаємо, що теоретично і практично зорієнтована дисертація Новосельської Надії Тадеївни відкриває нові шляхи для вдосконалення навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти, формує підґрунтя для подальшого вивчення актуальних проблем українського підручникотворення.

Водночас вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження і побажання, що мають рекомендаційний характер:

1. У підрозділах 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, де подано аналіз НКТ з читання, вважаємо доцільним представити в додатках приклади найбільш вдалих

літературних текстів, які спрямовані на формування морально-етичних цінностей, почуття національної гідності та патріотизму, ціннісного ставлення до природи, виховання любові до мови молодших школярів, що слугувало б практичним підґрунтям удосконалення процесу вітчизняного підручникотворення, упровадження в практику нової української школи найкращих здобутків минувшини.

2. Можна було б побажати авторці більш змістовного наповнення додатків дисертації. Робота б виграла у частині представлення у додатках, скажімо, змісту підручників та їх титулів, ілюстрованих матеріалів, найбільш вдалого (з погляду змістового наповнення НКт з читання) переліку кола читання для молодших школярів відповідно до віку дітей та актуалізованих виховних проблем. Доречним видається і укладання хрестоматії для позакласного читання, у якій вартувало б умістити твори, що становлять «золотий фонд», спрямований на гармонійний розвиток особистості. Аналізуючи у підрозділі 2.1 зміст НКт з читання на предмет формування морально-етичних цінностей особистості, доцільним вважаємо здійснення аналізу навчального видання Антоніни Мовчун та Лариси Мовчун «Абетка моральності: що в характері твоєм?» (К., 2015 р.), рекомендованого Міністерством освіти і науки України, на сторінках (понад 300) якого вміщено сотні текстів, які зорієнтовані на виховання загальнолюдських цінностей молодших школярів, така книга могла б стати настільною як для учнів, учителів, так і батьків.

3. У підрозділі 2.3 «Любов до рідної мови у змісті навчальних комплектів як джерело формування національного самовираження» вартувало б проаналізувати підручковий фонд з читання не тільки під тим кутом, який запропонувала автор, а й увиразнити (з огляду на сучасні виклики, які стоять перед Україною, процеси державотворення, мовну політику тощо) такий аспект проблеми, як виховання національно-мовної особистості молодшого школяра, формування національної мовної картини світу дитини засобами НКт з читання, проаналізувати якість мови підручників тощо, що загалом збагатило б і сучасний науковий історико-педагогічний контекст.

4. Окремі місця дисертаційної роботи потребують мовної екологізації, оскільки містять немотивовані росіянізми, граматичні та лексичні аномалії, мовні негаразди, які, на жаль, усталені в українській загальнонауковій терміносистемі та масово тиражуються здобувачами: прийняття документа (треба ухвалення), навчального предмету (предмета), навчальний комплекс складають (становлять), вирішення завдань, проблем (розв'язання), душевний світ (духовний), дана проблема (ця), ключового компонента (компонента), ведучий компонент (провідний, ключовий, стрижневий), система, яка знаходиться в русі (перебуває), наступні змістові лінії (такі), діючі підручники (чинні), дбайливе відношення до рідних (ставлення), взаємовідносини між людьми (взаємини, стосунки) та ін.

5. Дисертантка проаналізувала розроблені державні стандарти початкової освіти (2000 р.; 2005 р.; 2011 р.), якими передбачено всебічний розвиток та виховання особистості через формування у дітей молодшого шкільного віку повноцінних мовленнєвих, читацьких умінь і навичок. Поза увагою наукового розгляду залишився Стандарт початкової освіти, затверджений 21 лютого 2017 р. Кабінетом Міністрів України, який започаткував інноваційні зміни в початковій ланці освіти, спричинив появу типових навчальних програм, зокрема й оновлену програму з «Літературного читання», створення нового покоління НКС з читання. Вважаємо, що з огляду на задекларовану верхню межу дослідження - 2017 рік - варто було стисло проаналізувати цей якісно новий період у теорії і практиці українського підручникотворення.

6. Аналізуючи четвертий етап (2012 – 2017 рр.) у створенні навчальних комплектів з читання для початкової школи, автор дещо некоректно називає навчальний предмет «Читання». 2011 р. ця дисципліна отримала назву «Літературне читання», а також з 2011 р. є чинними програма з «Літературного читання», підручники «Літературне читання», тому вважаємо, що в назві теми дисертації варто було б використати складний іменник читання/літературне читання, правописно вжитий через скісну риску.

Проте висловлені зауваження та побажання істотно не впливають на позитивну оцінку роботи і не знижують її загальної наукової цінності.

Аналіз дисертації, автореферату, опублікованих праць дає підстави для висновку: дисертаційна робота Новосельської Надії Тадеївни «Виховна спрямованість навчальних комплектів з читання для початкової школи (80-ті роки XX – початок XXI століття)» є завершеним самостійним дослідженням актуальної проблеми, яка за своїм змістом, рівнем новизни і практичними значенням здобутих результатів відповідає пп. 9,11,12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій та відповідають паспортів обраної спеціальності. Це дає підстави для присудження Новосельській Надії Тадеївні наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Г. В. Білавич

ПІДПИС *Г.В. Білавич*
Начальник відділу заочного
Державного вищого навчального закладу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
18 X 18